

RAZPRAVE

ZEMLJEPIS V TURJAŠKI »KNEŽJI« KNJIŽNICI

AVTOR

dr. Stanislav Južnič

Gorkičeva ulica 16, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

stanislav.juznic-1@ou.edu

UDK: 91:027.1(497.4Ljubljana)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Zemljepis v turjaški »knežji« knjižnici

Predstavljen je zemljepisni del baročne turjaške ljubljanske »knežje« knjižnice. Ker turjaški knjižničar prvotno zemljepisu ni posvetil nobenega od osemnajstih oddelkov svoje knjižnice, so bile geografske knjige uvrščene predvsem v oddelek posvetne zgodovine. Turjačani so hranili najpomembnejša dela geografov svoje dobe, med njimi več lepo ilustriranih knjig Mercatorja in Münsterja. Posebej izpostavljam prvega ljubljanskega lastnika knjižnice Volf Engelberta Turjaškega in skušamo nekatere nabave povezati z njegovimi osebnimi zanimanji. Volfove zemljepisne knjige primerjamo z deli, ki so jih hranili njegovi kranjski in nemški sodobniki.

KLJUČNE BESEDE

Turjačani, zgodovina geografije, zgodovina kartografije, Ljubljana

ABSTRACT

Geography in Auersperg's »prince« library

The geographical part of the baroque »prince« library in Ljubljana was examined. The first Volf Engelbert Auersperg's librarian did not consider geographical books as the one of their 18 classes. Therefore most of geographical books were catalogued at the Profane History Class. We claimed that Volf collected the most important geographical books with Mercator and Münster's illustrated works among them. We put in the limelight the first library owner Volf Engelbert and tried to connect some geographical acquisitions with his personal interests. Volf's geographical books were compared with other Carniolan and German collectors.

KEY WORDS

Auerspergs, history of geography, history of cartography, Ljubljana

Uredništvo je prispevek prejelo 26. oktobra 2006.

1 Uvod

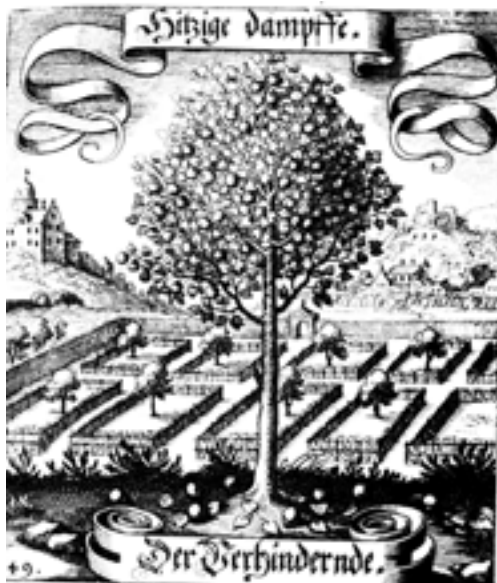
Ob omizju deželnega glavarja Volfa Engelberta Turjaškega in njegovih dedičev so se pogosto sestajali mladi Valvasor, Janez Danijel baron Erberg, Jurij Andrej baron Gallenfels, Franc Hohenwart, Marko Gerbec, Probst Janez Krstnik Prešeren in nekoliko starejši Janez Ludvik Schönleben (Kokole 2004, 35). Volfova družba je po svoje spominjala na tedaj moderne italijanske akademije, Volfovi prijatelji pa so postali zametek poznejše Akademije Operozorov.

Grof Volf Engelbert Turjaški in njegov brat knez Janez Vajkard sta v ljubljanski »knežji« palači zbrala 7000 prvovrstnih knjig, med njimi mnogo geografskih. Po številčnosti in izbornosti spada njuna zbirka med najboljše baročne knjižnice. Žal Volfov prijatelj in prvi knjižničar Janez Ludvig Schönleben zemljepisu ni določil posebnega oddelka v knjižnici. Večino zemljepisnih knjig je uvrstil k posvetni zgodovini, nekatere pa celo k matematiki. Pozneje so v popisu washingtonske Kongresne knjižnice (1955) zemljepis vpeljali kot poseben razred nekdanjih Volfovih knjig s triindevetdesetimi knjigami; žal ta dokument ni bil nikoli objavljen in danes ni dosegljiv. Naš popis se tako le okvirno sklada z njim; knjige smo razvrstili po času natisa, vendar pa smo posamezna dela istih piscev obdržali skupaj kljub poznejšim izdajam. Osnova našega popisa je katalog iz leta 1668, prepisan leta 1762 (Turjaški, Schönleben 1668). Točne naslove knjig smo poiskali v prodajnih katalogih (Hill, Heffelfinger 1983; Sotheby's 1982; Sotheby's 1983), knjige pa smo prebrali v Zbirki za zgodovino znanosti Univerze v Oklahomi. Volfove zemljepisne knjige smo primerjali z drugimi knjižnicami njegove dobe, da bi dokazali visoko raven poznavanja geografije pri Volfu in njegovih prijateljih.

2 Volfove knjige o evropskih krajih

Med najstarejšimi geografskimi deli je Volf kupil tretjo, žal nepopolno izdajo Navigacije in potovanj italijanskega humanista Ramusia, učenca nekdanjega Kopernikovega bolonjskega učitelja Pietra Pomponazzija. Ramusio si je dopisoval s Kopernikovim padovskim sošolcem Fracastorom; postal je kancler beneške republike in leta 1515 celo državni tajnik. V Navigaciji in potovanjih je obravnaval ameriška

Slika 1: Bakrorez z vrtovi in drevesi iz knjige kneza Ludwiga iz Anhalta, tiskane v Frankfurtu za Fruchtbringende Gesellschaft, ki sta jo podpirala tako Volf kot Janez. Delo v njuni zbirki je imelo kar 400 bakrorezov z verzi ob vsakem. Kot avtorja pogosto navajajo tiskarja in graverja Meriana. Slika je lahko služila kot model za Volfov lasten vrt (Anhalt-Köthen, Merian 1646, bakrorez številka 149).

Preglednica 1: Knjige o zemljepisu Evrope v Volfovem katalogu po prepisu iz leta 1762 (Turjaški, Schönlebben 1668). Zadnji stolpec vsebuje stran v katalogu 1668/1762, številko v Sothebyjevih prodajnih katalogih (Sotheby's 1982; Sotheby's 1983) in primerjavo s knjigami Bauschovi Schweinfurtski knjižnici, kjer je posebej zaznamovana Druga knjiga istega pisca ali druga letnica izdaje iste knjige (Müller 2004). Znak + označuje priveze, v oklepajih pa so podatki, ki jih Volfov knjižničar ni navedel.

pisec	leto	naslov in kraj izdaje	stran in oddelek popisa
Münster, Sebastiani	1552	Cosmographia universalis, Basilea	264, posvetna zgodovina; 268; D
Münster, Sebastiani	1628	Cosmographia, Basilea	264, posvetna zgodovina; 269; D
Pantaleonis, Henrici	1561	Chronographia, Basilei	222, cerkvena zgodovina; 335
Strabonis (Strabo)	1562	Geographia tradota d'Greco, Venetiis	288, posvetna zgodovina; 2: 367; 281 (L. 1571)
Camocio, G. F.	1575– 1580	Isole famose, porti	–; –; D
Ramusio, G. + Bartoli	1583	Della navigatione et viaggi	–; 324; –
Mercatoris, Gerald	?(1585–1595)	Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica Mund, fol. Perg. Star	239, posvetna zgodovina; 250; –
Mercatoris, Gerald	1589	Italia, Sclavonia et Graecia tabula geographica, Duisburg, fol. Perg. Star	239, posvetna zgodovina; –; –
Mercatoris, Gerald	1589	Fons Germania tabula geographica, Duisburg, fol. Perg. Star	239, posvetna zgodovina; –; –
Huny (Hondius), Jodaci;	1619	Atlas sive meditationis cosmographica, Amstelodami	240, posvetna zgodovina; 251; –
Hond, Jodoci; Mercatori, Gerald	1631	Atlas minor, Amstelodami, 4 perg. Star	281, posvetna zgodovina; 249; –
Botero, Giovanni	1585	Le relationi universali	–; 65; –
Botero, Giovanni	1622	Le relationi universali	–; 64; –
Braun, Georgi	1590	Theatrum mundi, Coloniae.	238, posvetna zgodovina; –; D
Braun, Georgi, Hoheberg, Franz	1582– 1600	Beschreibung und Contrafactur	238, posvetna ; zgodovina 68; –
Braun, Georgi, Hoheberg, Franz	1612– 1618	Civitates Orbis Terrarum	238, posvetna zgodovina; 69; –
Ptolemei, Claudij	1599	Geographia, Venetiis	272, posvetna zgodovina; 319; D
Quad, Mathias	1600	Compendium universi	–; 320; –
Paglioni, Joanni Nicolai	1606	Theatri universae, Venetiis	279, posvetna zgodovina; –; –
Paglioni, Joanni Nicolai	1623	Amfiteatro d'Europa overo cosmographia, Venetiis 4 pr. Belo.	279, posvetna zgodovina; –; –
Fournier, Georgi	1668	Geographica orbis notitia per litora maris et ripas fluviorum. Francoforti	300, posvetna zgodovina
Meisner, Daniel	1642	Sciographia cosmica, Norimbergae	273, posvetna zgodovina; 248; –

pisec	leto	naslov in kraj izdaje	stran in oddelek popisa
Hall, škof Joseph + Frisius + Bencai, Joanni + Barachia + Dudulaeus	1643 + 1665 + 1667 + 1661 + ?1635	Mundus alter er Idem. Sive Terra Australia antehac semper incognita + ... Handel ... + Antidotum Melancholia Joco Serium, Francoforti	303, posvetna zgodovina; 2: 302; –
Barezzo, Barezzi	1643	Il proprio mio historia geographia et poeti, Venetia	271, posvetna zgodovina; –; –
Morisotus, Claudius Bartholomeaus	1643	Orbis maritimi	–; 267; –
Jansson (Janszon), Johannes	1644	Novus atlas	–; 195; D
Alsted, Joannis Henrici	1645	Enciclopedia 1–4 (vsak del popisan zase), Lugduni	371, jezikoslovje; –; D
Merian, Matthäus	1646	Der Fruchtbringenden Gesellschaft Hamen, Vorhaben, Gemähle und Wörter. Frankfurt: Merian	–; 254; –
(Anhalt-Köthen, Ludwig Siri, Victor	1649	Mercator overo istoria di tempo corento, ??	290, posvetna zgodovina; –; –
Vareni, Bernhardi	1650	Geographia Generalis, Amstelodami	295, posvetna zgodovina; –; –
Brulius, Joachim	1651	Historiae Peruanae	–; 71; –
Merian, Matthäus	1649	Typographia Austriacorum Provinciarum Austria, Styria, Carinthia, Carniola et Tyrolis, Frankfurt	Posvetna zgodovina; –; –
Merian, Matthäus	1635–1667	Theatrum Europaeum, vol. I–V & VIII. Frankfurt	Posvetna zgodovina; 256; 6015
Merian, Matthäus	1656	Dodatek k Typographia ... Frankfurt (Žargi 2002, 288)	Posvetna zgodovina; –; –
Olearius, Adam (Bircher 1995, 295)	1656	Newe Beschreibung der Muscovitischen und Persichen Reise. Schleswig	–; 286; –
Zeiller, Martin	1652	Topographia Electorati Brandenburgici	–; 436; –
Zeiller, Martin	1649–1656	Topographia provinciarum Austriacum	–; 438; –
Zeiller, Martin	1655–1656	Topographia Galliae	–; 437; –
Fikritsch, Georgi; Serlini Wilhelm (tiskarjal., pisci: Linda, Akity, Laet)	1656	Orbis Lumen et Atlantis juga tecta retracta, Frankforti	290, posvetna zgodovina; 280, 281; 5837 D
Vossi, Isaac	1658	Observationes an Pomponi Melani de Situ orbi. Hagae	282, posvetna zgodovina; –; –
Auersperg, Wolfgang	1659	Orbis Lusus. Gradec (4 izvodi)	333 matematika; –; –
Cellari, Andrea Palatini	1661	Harmonia macrocosmica seu atlas universalis, Amstel, fol. Perg. Belo.	238, posvetna zgodovina; 87
Blaeu, Joanis; Blaeu, W.	1641–1642	Novus Atlas. Amsterdam.	–; 52; –
Blaeu, Joanis	1649	Novum ac magnum theatrum. Amsterdam.	–; 48; –
Blaeu, Joanis	1655	Novus atlas. Amsterdam.	–; 50; –
Blaeu, Joanis	1661	Atlas maior sive cosmographia Blaviana, 1–11, Amstelodami, fol.	240, posvetna zgodovina; –; –
Blaeu, Joanis	1663	Theatrum civitatum. Amsterdam.	–; 51; –
Flitner, Joanne	1663	Jocoseria, Frankfurt	–; 2: 295; –
Bion, Joannis	1663	Theatrum sive atlas ... Italia	239, posvetna zgodovina; –; –
Von Rheinfelden, Ignatius	1667	Neue Jerosolymitaniche Pilger-Fahrt	–; 331; –

potovanja Sebastiana Cabota, sina Giovannija, katerega sorodnik je služil pri Benečanih. Ramusio je objavil svoj lastni opis potovanja Marca Pola, ob njem pa še *Descrittione de l'Africa* slovitega mavrskega geografa Johana Lea Africanusa.

Največ Volfovih zemljepisnih knjig je bilo seveda povezanih z Mercatorjem, ki so mu k slavi pripomogli predvsem tiskar Hondius in njegov zet ter amsterdamski dedič Jan Jansson v tesnem tekmovanju z Blaeujem. Volfov izvod Mercatorjevega Atlasa iz leta 1619 so prodali na dražbi v Londonu skupaj z Merianovim Evropskim teatrom iz let 1635–1667 in Münsterjevima Kozmografijama iz let 1552 in 1628 (Sotheby's 1982). Münsterjevo Kozmografijo je imel tudi Ferdinand pl. Siebenek (Siebeneck), lastnik gradu Gerben (Gerbin) pri Litiji do leta 1683, prodajal pa jo je celo Mayr (Mayr 1678, 115; Smole 1982, 152). Volf je imel še dve drugi zemljepisni deli frankfurtskega tiskarja Meriana, eno od njih posvečeno Fruchtbindingenden Gesellschaft. Volf je kupil dve Merianovi zemljepisni deli. Starejše (1624–1625) je imelo v šestih delih skupno 312 zemljevidov in razgledov evropskih mest, ki sta jih gravirala Merian in Georg Keller.

Merian je umrl sredi 17. stoletja; s svojimi grafikami je okrasil tudi Zeillereve topografije. Valvasor je hranil tri Zeillerjeve topografije, med njimi eno enako Volfovi (Magič 1993, 46).

Münster je bil poleg Franciscija najpomembnejši Valvasorjev vzornik; v poznejših izdajah Kozmografije je opisal celo Cerknisko jezero (Münster 1578, 1224; Münster 1588, 1221; Reisp 1983, 90, 299; Dular 2002, 121). NUK hrani številne Münsterjeve knjige, med njimi štiri različne izdaje Kozmografije; dve leti po natisu (1548) je Peter Lukančič vanjo zapisal svoj ekslibris.

Poleg Flamca nemškega rodu Orteliusa in Mercatorja je bil profesor Münster najbolj znan kartograf v 16. stoletju. Najprej je študiral filozofijo in teologijo v Heidelbergu, pozneje pa pri matematiku Johannu Stöfflerju (Stoefler, Stofler) v Tübingenu. Postal je matematik in poznavalec hebrejskega jezika. Münster je bil frančiškan od leta 1515 do preselitve v Basel leta 1529, ko je sprejel luteransko vero. Bil je profesor v Heidelbergu, leta 1537 pa redni profesor hebrejščine na visoki šoli in meščan Basla (Thorndike 1941, 5: 331). Po njegovi smrti zaradi kuge je z izdajanjem kart nadaljeval njegov sin Henri Petri (Münster) in za njim Henrijev sin Sebastian Henri Petri, ki je priimek povzel kar po očetovem osebnem imenu. To je še posebej zaslovelo ob drugi izdaji Kopernika leta 1566. Priimek Münster so Sebastianovi potomci zavrgli zaradi izjemnih poslovnih uspehov in priljubljenosti njegovega sina Henri Petrija.

Leta 1533 je Münster objavil latinsko knjigo o sončnih urah v enainpetdesetih knjigah. Najprej je posegel v teorijo ure. V četrti knjigi je opisal vodoravno sončno uro, v deseti navpično, v 14. zidno, v 33. ure v Italiji, na Češkem in drugih deželah, v 40. sestavo prenosnega kvadranta in v 47. napravo za nočne meritve časa. Na koncu je bralcem postregel še s preglednicami gibanja Sonca in njegovih deklinacij (Münster 1533, 305–307 in 314). Popisal je naklonske kote, primerne za namestitve sončnih ur v večjih nemških, habsburških in švicarskih mestih, med njimi na Dunaju, v Pragi in Baslu, ne pa v Gradcu ali Ljubljani (Münster 1537, 4). Raziskal je primerne položaje sončnih ur na stavbah, zodiak, češke in italijanske inačice ure ter kvadrant za meritve položajev (Münster 1537, 55, 95, 109 in 115). Dodal je preglednico dni v mesecu z ustreznimi znamenji zodiaka, ki je bila morda namenjena celo prerokovanju.

Volf je pred latinsko Münsterjevo obravnavo sončnih ur (1633) dal privezati izdajo Apianove kozmografije iz leta 1524, vendar brez naslovne strani; leto izdaje lahko preberemo komaj na koncu zadnje knjige v privezu, ob znaku baselskega tiskarja Henri Petrija. V prvem poglavju je Apian opredelil kozmografijo, geografijo in topografijo. V tretjem poglavju je obravnaval sfero, horizont, meridian, ekvinokcij, ekliptiko in zodiak. V četrtem poglavju je bralcu predstavil območja zvezd. V šestem poglavju je opisal podnebje, v sedmem zemljepisno dolžino Zemlje, v osmem širino in nagnjenost polov, v devetem višino polov, v desetem mrke Lune, v štirinajstem geografijo, v petnajstem število in naravo vetrov. V drugem delu knjige je obravnaval morja in polotoke. Vstavil je številne barvne slike, ki so se razmeroma dobro ohranile skozi polovico tisočletja. Narisal je tipičen Ptolemajev Sončev sistem, v katerem je na kolobarje razložil celo notranjost Zemlje (Apian 1524, 6). Oblino Zemlje je dokazoval z okroglo obliko Zemljine sence, ki Sonce meče na Luno (Apian 1524, 11). Ozvezdja je seveda opremil z risbami živali,

posebno natančno pa je opisal Lunin mrk (Apian 1524, 26–29). Zemljevid je po tedanji navadi risal z jugom (Afriko) na vrhu slike (Apian 1524, 53). Po stoštiriindvajsetih straneh glavnega besedila je dodal še opis priprav za nočne meritve in narisal dvanajst različnih položajev Lune.

Münster je leta 1537 na 157 straneh objavil pol krajšo nemško priredbo navodil o sončnih urah, ki jo je kupil ljubljanski odvetnik Franz Karl pl. Schwiz, sin mestnega sodnika Karla plemenitenega dne 11. 1. 1625. Franc Karl je študiral v Ljubljani, na Dunaju in v Padovi, kjer je doktoriral iz prava. Leta 1671 se je vrnil v Ljubljano in do smrti delal kot odvetnik pri sodišču. Od leta 1689 je bil član Družbe Združenih (Dizmove bratovščine) z vzdevkom »neustrašni«. Zbiral je slike in knjige pod vplivom svakov Janeza Gregorja in Janeza Antona Dolničarja (Thalnitscher), ki sta bila Schönlebnova nečaka (Wurzbach 1877, 33: 193; Miklavčič 1960–1971, 3: 255).

Franc Karl si je ime Franc dodal šele po pridobitvi plemiškega naslova ob poroki z Marijo Magdaleno Dolničar (Thalnitscher) pl. Thalberg leta 1672. Tako je vsekakor nabavil Münsterjevo knjigo o sončnih urah šele kot plemič Franc po poroki in za naslovnico nalepil svoj ekslibris. Dobrih 135 let staro delo je uporabljal kot zbiratelj in ne zavoljo zanimanja za sodobno tehniko, saj bi sicer imel pri roki modernejše Kircherjevo delo o sončnih urah, ki ga je hranil Volf.

V Schwizov izvod Münsterjevih sončnih ur je bila privezana še Apianova štiri leta starejša Knjiga instrumentov o optičnih meritvah razdalj (viziranju) in meritvah s kvadrantom, ki jo je zaključil s šestimi listi polnimi slik gnomonov. Obe latinski in obe nemški knjigi je ponatisnil Münsterjev sin Henri Petri v Baslu tri desetletja preden je njegov sin in dedič, Münsterjev vnuk, objavil drugo izdajo Kopernika. Schwiz je obe deli že nabavil v privezu, zato je svoj ekslibris nalepil le na notranjo stran naslovnice prvega, torej naslovnice Münsterovih gnomonov.

Apian je v delu brez oštevilčenih listov opisal uporabo kvadranta in križa za merjenje kotov v različnih deželah, tudi na Beneškem in Francoskem. Lepo je narisal in pojasnil, kako z opazovanjem sončnih žarkov trigonometrično izmerimo globino vodnjaka. Knjiga je imela nekatere slike natisnjene dvakrat, zato v treh četrtinah ohranjenih kopij manjkajo, saj so jih bralci uporabil za izdelavo lastnih naprav za poskuse. Domači poskusi so bili še posebej pomembni v krogu cesarja Rudolfa II., ki je sam izdal sedem privilegijev za izum naprav (patentov oziroma izrazov mecenstva), polovico vseh dotlej izdanih v Evropi (Biagioli 2006, 142, 143, 145 in 161). Apian je svojo knjigo zasnoval med sestavljanjem sončnih ur na gradu Trausnitz pri Landshutu. Volf je hranil poznejši španski prevod Apianove Kozmografije med matematičnimi deli, ni pa kupil njegovih starejših Kozmografij razen v privezu k Münsterju.

Volf je nabavil drugo posmrtno izdajo Apianovega zemljepisnega kozmografskega dela objavljenega v španščini; pri ponatisu so pomagali Apianov učenec Gemma Frisius, López de Gómara in Girava. Čevljarjev sin Apian je v mladosti precej pretrpel v vojnah Karla V. V latinskih šolah v Rochlitzu ga je učil Magister Colius, Lutrov prijatelj in sodelavec. Med Apianovimi sošolci je bil Johannes Moathesius, ki je pozneje objavil prvi Lutrov življenjepis. V letnem semestru 1516 se je Apian vpisal na univerzo v Leipzigu, študij pa je septembra 1519 nadaljeval na Dunaju do bakalavreata pridobljenega dne 22. 7. 1521. Ob tradiciji Regiomontanusa, novi teoriji gibanja planetov Peurbacha in dosežkih našega Perlaha je dobil dobro podlago za svoje delo. Leta 1522 je na Dunaju razsajala kuga, tako da so Apian in drugi študentje zapustili mesto v silnem strahu.

Leta 1524 je objavil prvo izdajo svoje kozmografije. V gradu Trausnitz pri Landshutu je sestavljal sončne ure in si tam leta 1526 poiskal še zvesto nevesto. Perlahov in Apianov učitelj Tannstetter ga je priporočil v Ingolstadt, kjer je sam nekoč študiral. Leta 1525 je Apian postal matematik in tiskar, leta 1527 pa predavatelj matematike na univerzi v Ingolstadtu. S cesarskimi privilegiji je razvil odlično tiskarno, podobno kot Münster in njegovi sinovi v Baslu. Leta 1540 so drugo cesarju posvečeno izdajo Apianove Astronomicum Caesareum (Ingolstadt 1532) predstavili cesarju Karlu V.; le-ta je povzdignil Apiana v cesarskega astronoma in plemiča, pozneje pa je podpiral tudi Gemmo Frisiusa. Po Apianovi smrti je položaj profesorja matematike v Ingolstadtu podedoval njegov sin Philipp.

Nadaljevalec dela Petra Apiana in njegov pomočnik dolgih štirinajst let, Gemma Frisius, je bil doma v severnem obmorskem delu Nizozemske; zato si je pozneje nadel ime Frisius. Menda je do šestega leta

Slika 2: Gdansk (Gedanum, Danzig) v Volfovem izvodu Braunove in Hogenbergove *Civitates Orbis Terrarum* (Braun, Hogenberg 1612–1618).

hodil na berglah, dokler ni ozdravel po obisku cerkve sv. Bonifacija (Waterbolck 1974, 225). Siromašna starša sta mu kmalu umrla, vendar je mačeha poslala Gemmaja na univerzo v Louvain (Leuven). Po diplomi iz medicine je študiral še astronomijo in matematiko; v obeh vedah je postal najboljši na Nizozemskem. Svoje matematične talente je izrabil v raznih strokah in leta 1529 prvič objavil popravljen in drugačien Apianove kozmografije, v kateri je predvsem izboljšal zemljevid Amerike.

Volf je kupil dve različni izdaji Boterove knjige; očitno mu je bila zelo všeč. Botero je odločno nasprotoval merkantilističnim teorijam z modelom naraščanja prebivalstva, ki ga danes poznamo pod Malthusovim imenom. Že v mladih letih je vstopil k jezuitom; med poučevanjem v Italiji, v francoskih provincih in v Parizu so mu zaupali najvišje službe. Njegovo delo *Della ragione di Stato* je bilo prevedeno v vse svetovne jezike. Kritiziral je Machiavellija, ki je umrl dve desetletji pred Boterovim rojstvom.

Slika 3: Risba konjenika iz *Sciographia cosmica*, ki jo je leta 1642 objavil Daniel Meisner, Volf Turjaški pa jo je uporabljal v svoji knjižnici.

Volf je nabavil redko nemško Braunovo in Hogenbergovo knjigo *mest Beschreibung und Contrafactur*, in sicer prvih pet zvezkov s 462 načrti in razgledi na 298 bakroreznih ploščah. Šesti del knjige je izšel komaj leta 1617–1618; Volf ga ni imel, najdemo pa ga v sodobnem NUK-u. Volfu sta bila pisca očitno všeč, zato je kupil tudi njuno *Civitates Orbis Terrarum* v šestih delih, izdanih v treh zvezkih s 555 načrti in razgledi na 364 bakroreznih ploščah. Resda je bila v Volfovem izvodu iztrgana slika Antwerpna, vendar s tem ni bila posebej prizadeta vezava ostalih listov (Sotheby's 1982, 1 in 23).

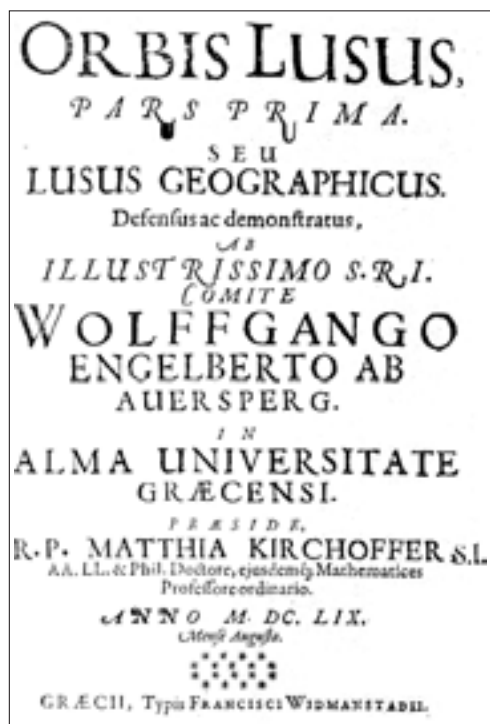
Flamec Varen je bil doktor medicine, vendar je raziskoval predvsem zemljepis. Opreделil je geografsko znanost in razvrstil njene dele. Leta 1649 je objavil opis japonskega cesarstva, naslednje leto pa splošni zemljepis. Schönleben je Volfov izvod Varenovega splošnega zemljepisa uvrstil k posvetni zgodovini. Za Varenovo delo pa so se ob Volfu zanimali še drugi Kranjci. Po opombi na notranji strani platnic je bil sedanji NUK-ov izvod Varenove knjige dne 10. 8. 1668 darovan rektorju jezuitskega kolegija na Reki. Rektorjevo ime ni razvidno, do leta 1670 pa je bil reški rektor Kamničan Jurij Knific (Knif-fez). Na Reki so v tem času že štiri desetletja poučevali nižje študije, višje študije filozofije pa so odprli šele leta 1725/26. V knjigi ni oznak ljubljanskih jezuitov.

Na prvih straneh Splošnega zemljepisa je Varen obravnaval geometrijo, ki jo je v nadaljevanju uporabil za razlago zemljepisa. Opisal je trikotnik, ravno črto, itd. (Varen 1650, 9–19). Daljše poglavje je posvetil atmosferi, zraku, izparinam in lomu v višjih plasteh ozračja (Varen 1650, 338–387). Varenov Splošni zemljepis so uporabljali celo stoletje in ga prevedli v številne jezike. Dvaindvajset let po izidu ga je Isaac Newton popravil in priredil za angleške študente. V Newtonovi skrajšani prirejeni inačici je izšlo šestnajst bakrorezov in pet vstavljenih diagramov na petsto enajstih 19 cm visokih straneh. Newton je delo uporabljal pri svojih predavanjih v Cambridgeu, James Jurin pa je Newtonovo izdajo ponatisnil leta 1712.

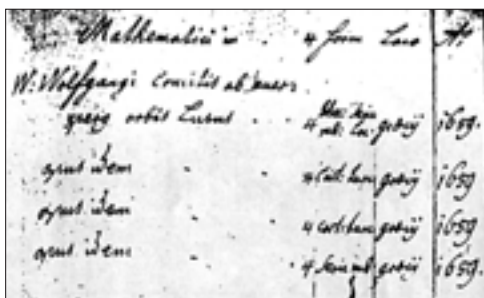
Volfov knjižničar je *Orbis Lumen et Atlantis* zapisal kar pod imenom izdajateljev oziroma frankfurtskih tiskarjev, česar sicer ni počel. Zavedlo ga je dejstvo, da pisci niso bili navedeni v glavi knjige. Najprej so opisali Kranjsko v pičlih dveh vrsticah, nato pa so dodali malo daljši opis vere v pokrajini, dobrega kranjskega vina in redkih »luterancev« med kranjskim plemstvom. Štajerski so posvetili nekaj več prostora z omembo rudnikov soli, vendar niso omenili mesta Gradca. Za obe dežele so poudarili, da ju naseljujejo tako Nemci kot Slovenci (Slavonisch), medtem ko za Koroško dvojezičnosti niso omenili (Linda, Akity, Laet 1658, 253 in 1133).

V Španiji rojeni Mela je s svojim manj kot sto strani dolgim *De situ orbis libri III*. zaslovel kot edini latinski starorimski geograf z izjemo zemljepisnega dela Plinijeve *Historiae naturalis*. Melav spis so prvič tiskali v Milanu leta 1471; boljšega je preskrbel Vadianus v Baslu leta 1522, Volf pa je nabavil tisti čas najboljšo Vossovo izdajo, natisnjeno pri Vlacqu, znanemu nizozemskemu izdajatelju, ki je še posebej zaslovel z logaritmi. Vlacq je imel odlično prodajno mrežo v Angliji in zato je bila Melava matematična kartografija tudi tam zelo priljubljena (Cormack 2006, 307). Voss si je dopisoval z Oldenburgom iz londonske Kraljeve družbe o Arhimedovih zrcalih, madežih na Luni, morskih tokovih in vetrovih (Oldenburg 1977, 11: 202 in 208).

Deželni glavar Volf je v svoji zbirki hranil Weickhmannovo (Weihman) knjigo o šahu ter podobno delo Avgusta II. vojvode Braunschweig-Lüneburga in Francesca Barozzija, objavljeno pod psevdonimom Gustava Seleniusa, ki je bilo izdano v Leipzigu leta 1616 in 1617 (Bircher 1995, 295; Sotheby's 1983, 91; Sotheby's 1983, 374). Volf je imel tudi F. Barozzijevo Kozmografijo s kritiko Sacrobosca. Volfov knjižničar je med matematičnimi deli naštel disertacijo sina Volfovega bratranca Svet je igra ali Igra geografije (*Orbis Lusus*), ki so jo v ljubljanski knežji knjižnici hranili kar v štirih izvodih. Volf Engelbert mlajši je delo zagovarjal v Gradcu pri Kirchofferju avgusta 1659. zamislil si je namizno družabno igro z uporabo zemljevida sveta. Matematične dele je zapisal izkušenejši Kirchoffer, manj zahtevne pa študent Volf Turjaški. Navajala sta dela, ki jih je deželni glavar Volf imel v svoji ljubljanski knjižnici: Seneko, Cicero, Ovida, Aristotela, Ptolemaja in Tassa. Grof Volf Engelbert Turjačan mlajši se je s svojo igro ukvarjal še pozneje, ko jo je javno predstavil v Ljubljani tri desetletja po prvi objavi. Ob tej priložnosti je svoje magistrsko, oziroma doktorsko delo delil poslušalcem (Žargi 2002, 289); po tej poti

Slika 4: Naslovnica zemljepisne igre Orbis Lusus, ki jo je grof Volf Engelbert Turjaški objavil v Gradcu kot svoje zaključno delo pri profesorju Kirchofferju.

Slika 5: Štirje izvodi zemljepisne igre Orbis Lusus, v popisu Volfove knjižnice leta 1668/1762 (Turjaški, Schönlebben 1668, 333).

so številni izvodi romali v knežjo knjižnico, enega pa so shranili tudi ljubljanski Operozi. K njim je delo gotovo zanesel kateri od akademikov iz Volfovega omizja. Oče Volfa Engelberta mlajšega, Janez Andrej Turjaški, je bil ob svoji nenadni smrti leta 1664 lastnik Dragomlja, Turjaka in ljubljanske palače, v kateri je zapustil dve igralni mizi (Žmuc 2003, 262), morda prav za igranje Orbis Lusus.

Kirchoffer iz Verone je bil leta 1649 novic na Dunaju, od leta 1650 do 1653 pa je študiral filozofijo in ponavljal matematiko s študenti v Gradcu. Leta 1654 je predaval gramatiko v Linzu, od leta 1655 do leta 1657 pa je študiral teologijo v Rimu. Leta 1657 je postal profesor filozofije, leta 1659 in leta 1660 še matematike na Graški univerzi (Žargi 2002, 288–289). Bil je spovednik in vodja kongregacij v času Volfovega študija v Gradcu. Leta 1661 je Kirchoffer v Judenburgu opravil tretjo aprobacijo, nato pa je izstopil iz jezuitske Družbe (Lukács 1988, 2: 723). Leta 1666 je v Pragi objavil kritiko bogoslovnih nauk Johanna Karla Gelka. Pozneje je kot kanonik v Königrätzu (Kutná Hora) objavil trgovski priročnik o obrestih v Benetkah, leta 1673 pa še knjigo o aritmetiki, v kateri pa ni nadaljeval geografskih razmišljanj iz Orbis Lusus.

Volf ni imel Cluveriusovih zemljepisnih knjig iz prve polovice 17. stoletja, čeprav jih je novi knjigar-garnar Mayr leta 1678 Ljubljancem ponujal kar pet (Mayr 1678, 71–72). Humanist Cluverius je leta 1623 opisal Postojno kot »veliko jamo s šumečo reko v votlem hribu pri Ljubljani«. Cluverius se je uveljavil z zemljepisnimi raziskavami antičnih držav in bližnjega vzhoda. Po dolgih potovanjih v Nemčiji, Italiji, Franciji in Angliji je prijateljeval z zdravnikom Thomasom Bartolinom ter predaval na leyden-ski Univerzi.

Volf je kupil znamenito Cellariusovo Harmonijo z zemljepisom sveta v izdaji iz leta 1661 neposredno po prvem natisu. Cellariusovo delo o utrdbah je kupil celo v prvi izdaji. Cellarius je bil rojen v družini protestantskega pastora blizu Wormsa. Od leta 1614 je študiral Heidelbergu, pozneje pa je popotoval po Poljski. Leta 1630 je postal rektor v Haagu, leta 1637 pa v Hoomsu. Svoje zemljevide je začel snovati

že leta 1643. Poznal je družino slovitega nizozemsko-pariškega fizika Christiaana Huygensa, saj je bil Cellariusov pomočnik v Hoomu, Henrick Bruno, sprva Huygensov domači učitelj.

Volf je nabavil povsem novo Rheinfeldenovo jeruzalemsko romanje. Pisec kapucin Eggs si je izbral priimek po svojem rojstnem kraju Rheinfelden. Najprej je študiral pravo, nato pa bogoslovje in vstopil v frančiškanski samostan v Freiburgu ter spremenil priimek. General kapucinov Fortunatus von Catoro ga je izbral za dušnega pastirja benečanske flote, ki je leta 1655 pod poveljstvom Laurenzia Marcella plula proti Turkom in izborila slovito zmago v boju pri Dardanelah. Rheinfelden je objavil načrt bitke pri Dardanelah, zemljevid svete dežele, Jeruzalema, Jaffe in drugih krajev. Na nekaterih grških otokih je opisal tudi muslimanske prebivalce. Poročal je o doživetjih grofa Octavia von Thurn und Taxisa, ki se je leta 1656 odpravil proti Palestini, po šestnajstih mesecih pa se je vrnil čez Tripoli in Ciper na Beneško.

3 Turjačani o Ameriki

Številni Kranjci so hranili zemljepisna dela, kot zvmemo iz popisov v njihovih zapuščinskih inventarjih: baron Maksimilijan Anton Taufferer je imel štirinajst knjig o zemljepisu skupaj s tremi potopisi Azije in enim Nove Španije (Amerike), Volf Sigmund baron Stroblhoff (Strobl) pa je na Bokalcih zbral trinajst geografskih knjig s kar šestimi opisi Vzhoda. Grof Trilek je kupil dvanajst zemljepisnih del vključno z opisoma Japonske in Siama, pravnik dr. Janez Krstnik Kunstl pl. Paumgartner pa jih je hranil deset (Štuhec 1995, 93–94).

Knjige o Ameriki so na Kranjskem imeli poleg Volfa in barona Tauffererja še baron Apfaltrer, Ernest Engelbert Merherič, baronica Marija Terezija Oršič in Vajkard Ferdinand Barbo grof Wachsenstein. Ti izobraženci so bili med seboj tesno povezani, saj je bil tržiški graščak Vajkard Ferdinand Barbo sin sva-ka Volfa Engelberta grofa Turjaškega mlajšega (Štuhec 1995, 95; Smole 1982, 138).

Poleg Alstedovega Sistema logike je Volf imel še njegova navodila za uporabo številnih znanstvenih naprav (1611), med njimi kvadranta in astrolaba. Alsted je predložil izboljšave geodetskih meritev tal in fizikalne astronomije. Omenil je Kopernika, vendar ga je previdno zavrgel, saj bi se sicer gotovo težko izognil očitkom cenzorjev. V poglavju o Ameriki v zemljepisnem delu knjige je uporabil poročila Vespuccija in Magelana (Alsted 1611, 234–236; Hill, Heffelfinger 1983, 4). Volf je nabavil prvo bibliografijo knjig o Ameriki, ki jo je leta 1629 objavil Antonio de Leon Pinelo (Sotheby's 1982, 1, 62 in 63). Kupil je tudi Opis Amerike geografa Johanna Justusa Winkelmanna in Zgodovino Peruja avguštinskega pisca Joachima Bruliusa iz leta 1651 (Sotheby's 1982, 24).

Preglednica 2: Zemljevidi in knjige o Ameriki v Volfovem katalogu (Turjaški, Schönlebben 1668).

pisec	leto	naslov in kraj izdaje	stran in oddelek popisa
Apiani, Petri	1575	Cosmographia. Antwerpen	332; 15; 661 (L. 1524)
Alsted, Johann Henric	1611	Elementale mathematicum. Frankfurt	332 matematika; 8; D
Dudlei, Roberto	1646, 1647	Arcano del mare 1, 2, 3. Firenze	326; 111; –
Winkelmanni, Joannis Justi	1664	Beschreibung Amerika, Oldenburgi, 4 perg. Belo.	281, posvetna zgodovina; –; D
Bossu, J. B. + Irwin	1778	Nouveaux voyages dans l'Amérique	–; 63; –

Volfov knjižničar je nekaj geografskih knjig popisal tudi v oddelku za matematiko. Ker je Volf v mladosti nadvse rad potoval, je nabavil knjigo vojvode Dudleyja o navigaciji, posvečeno nadvojvodi Ferdinandu toskanskemu, vladarju nekdanje severne Umbrije. Dudley je bil sin Roberta Dudleya iz Lincestra, ljubljenca kraljice Elizabete I. Leta 1594 in 1595 je poveljeval odpravi proti »Zahodni Indiji«, Gvajani in obalam Južne Amerike. Leta 1596 je poveljeval napadu na Cadiz; za svoje zaslugе je bil poplemeniten po tradicionalnem udarcu z mečem ostarele »deviške« kraljice. Ker je bil katolik in je leta 1605 podprl

Slika 6: Naslovna stran Pinelove knjige z bibliografijo objavljenih del o geografiji in plovbi na Daljni vzhod in v Ameriko (Pinelo 1629).

Slika 7: Skica južnega Indijskega oceana po nizozemskih odkritjih z »neznano avstralsko deželo« dobro stoletje pred raziskovanji Jamesa Cooka (Dudley 1647).

vstajo proti anglikanski kraljici, se je v strahu pred preganjanjem preselil v Toskano. Tam se je ponašal z nazivoma vojvode Northumberlanda in earla Warwicka. Od leta 1606 do smrti je živel na dvoru velikega vojvode v Firencah in vodil celo osuševalna dela v okolici Pise. V knjigi o skrivnostih morja, ki jo je nabavil Volf, je Dudley uporabil Mercatorjevo projekcijo in objavil prve atlase sveta. Objavil je bakrorez patenta, s katerim ga je cesar Ferdinand II. povišal v plemiča leta 1620. V prvi od šestih knjig objavljenih v treh zvezkih je objavil 31 zemljepisnih bakrorezov in 29 skic astronomskih in navtičnih naprav. V drugo knjigo je vključil 13 plošč in 15 manjših s slikami obal Evrope, Afrike, Amerike in Azije. V zadnji šesti knjigi je objavil 131 velikih zemljevidov z obalami Afrike, Azije in Amerike razporejenimi v tri oddelke, skupaj z zemljevidom »arhipelaga nasproti Levanta«, ki ga med vsemi danes ohranjenimi izvodi vsebuje le Volf (Sotheby's 1982, 35).

Volfove dediče seveda ni minila strast do potovanj in zemljepisa. Tako je dobro stoletje po Volfovi smrti 5. knez Karel Jožef Turjaški nabavil potopis tretjega Bossutovega potovanja v drugi izdaji iz leta 1778 v privezu z Irwinom (Irwin 1792). Po potovanjih v Vzhodno Indijo se je Bossut to pot odpravil v francosko Louisiano. Svoje dogodivščine je sproti opisoval v pismih prijatelju, ki jih je nato objavil. Irwin je opisal svoje popotovanje med letoma 1777 in 1781. Objavil je pravi roman o boju med dobrim in zlim roparjev afriških ali bližnjevzhodnih puščav ter še posebej poglavarja plemena. Dogodki so nihami med masakrom in izjemno gostoljubnostjo v srcu puščave med potovanji skozi Egipt, Arabijo, Sinaj, Palestino, Perzijo in Turčijo.

4 Daljni Vzhod v ljubljanskem knežjem dvorcu

Volf je nabavil celo Nieuhofov opis delovanja nizozemske Vzhodno-Indijske družbe in s tem pokazal povsem novodobni interes za gospodarska in zemljepisna vprašanja. Volf je imel vsaj dve Nieuhofovi knjigi, ki sta bili med drugim posvečeni tudi Kitajski, o Vzhodno-Indijski družbi pa je bral tudi pri Montanusu.

Ob Kircherjevi je bila seveda Schallova Zgodovina Kitajske najpomembnejše evropsko čtivo o skrivnostni kitajski deželi. Volf je Schallovo delo nabavil v prvi dunajski izdaji, pozneje pa so jo še večkrat ponatisnili. Volfov knjižničar je Schallov naslov v popisu nekoliko priredil; delo je bilo tako znano in priljubljeno, da si je to lahko privoščil.

Leta 1731 so v Lizboni izdali Sousovo knjigo o jezuitih na Kitajskem; Sousa jo je sestavil skupaj z Alvarom Semiedom. V poznejši izdaji z opisom tatarskih vojn je uporabil še raziskovanja misijonarja Martinija (1654), ki jih je Volf nabavil. Martini je prispel na Kitajsko leta 1637, leta 1650 pa se je vrnil v Evropo kot prokurator kitajske viceprovinke zaradi spora glede kitajskih obredov. Leta 1654 je obiskal Dunaj, kjer ga je cesar Ferdinand III. bogato obdaroval po nasvetu svojega pravkar pokneženega favorita Janeza Vajkarda Turjaškega; ob Martinijevi vrnitvi naslednje leto mu je celo podaril glasbeno-optično-astronomsko napravo (Duhr 1921–1928, 3: 334–336). Kitajci so v tretjem stoletju pr. n. št. izumili magično svetilko za projiciranje povečane slike majhnih objektov na bel zaslon oziroma za sosledje slik kot predhodnik kina. Martini je po vrnitvi s Kitajske napravo prvič uporabil med predavanjem v Louvainu (Leuven) leta 1654.

Martini je objavil slovit zbirko lokalnih zemljevidov Kitajske (Needham, Ling 1959, 3: 586), latinski prevod dela Chi Ssu-pena iz leta 1311/1312. Kircher je leta 1667 ponatisnil Martinijevo delo. S pismi kitajskih misijonarjev je v četrtem delu knjige opisal posebnosti kitajskih gora, voda, rastlin, živali, ptičev, rib, kač, kamnin in mineralov. Pomagal mu je J. Gruber, ki je deloval v Mongoliji (Steska 1905, 41; Stoeger 1855, 110–111), leta 1655 sodeloval pri Martinijevem novem zemljevidu Kitajske, dne 7. 3. 1658 pisal Johannesu Ferdinandu Haffeneckerju o Kitajski in naslednje leto prispel v Peking. Po triletnem potovanju se je leta 1664 vrnil v Rim. Kircher je povzel tudi Martinijev (1655) opis mostu An-Lan na železnih verigah čez kraško reko v provinci Guizhou (Kweichow) na Kitajskem skupaj s pismi Alberta de Dorvilla in Gruberja (Needham, Ling 1959, 3: 586). Kircherjevo Kitajsko je Volfov knjižničar Schönleben uvrstil k posvetni zgodovini.

Prvi evropski zemljevid Kitajske je temeljil na Martinijevi dovolj natančni skici vzhodne obale cesarstva. Volfov izvod Blaeujevega dela iz leta 1655, utemeljenega na Martinijevih raziskovanjih, so prodali na dražbi v Londonu (Sotheby's 1982, 18). Blaeu je bil tiskar, geograf in astronom v Amsterdamu, kjer je izdajal globuse in zemljevide. Bil je eden prvih kopernikancev na Nizozemskem; leta 1617 je v Amsterdamu natisnil tretjo izdajo Kopernikove knjige, ki je leto poprej prišla na katoliški indeks prepovedanih del (Netten 2006, 68 in 80).

Volf je kupil Blaeujev Atlas maior, najdražje in najobsežnejše delo, izdano v 17. stoletju. Nabavil je prvo latinsko izdajo, na voljo pa je bila tudi nizozemska, španska in francoska, ki jih je Joan Blaeu tiskal

Slika 8: Tloris nizozemskega mesta Haarlem v Volfovem izvodu Blaeujeve zbirke 321 načrtov in razgledov nizozemskih mest (Blaeu 1649).

Slika 9: Naslovna stran nemške izdaje Blaeujevega Novega zemljevida z 278 ročno obarvanimi zemljevidi (Blaeu 1641).

med letoma 1662–1672. Volfov izvod je obsegal enajst zvezkov, v različnih izdajah pa so skoraj 600 zemljevidov vezali v devet do dvanajst zvezkov. Delo je za več kot stoletje postalo temelj kartografije. Bilo je biser nizozemskega tiskarstva, tedaj najboljšega na svetu. Prvo latinsko izdajo Atlas Maior je kupil tudi nizozemski odvetnik van der Hem, ki je zasnoval svojo zbirko zemljevidov leta 1645, približno istočasno z Volfom. Hem je Atlas Maior dopolnil z zemljevidi po lastni izbiri in sestavil najlepšo zbirko na svetu. Njegova hčerka Agata je dediščino ljubosumno čuvala; po njeni smrti je njen dopolnjeni Atlas Maior leta 1730 v Haagu za bajnih 22.000 guldnov kupil princ Evgen Savojski. Evgen je bil upravitelj habsburške nizozemske v približnih mejah sedanje Belgije pred ljubljanskim grofom Janezom Karlom Filipom Kobenclo. Tako kot je bil Kobencel izjemen zbiratelj slik, je Evgen sestavil izredno knjižnico s 15.000 zvezki. Evgenova nečakinja Viktorija je knjižnico z znamenito zbirko zemljevidov po stričevi smrti leta 1736 prodala Dunajski cesarski (danes nacionalni) knjižnici, kjer knjižnico še danes čuvajo ločeno zaradi njene izjemne vrednosti. Žal Volfove knjižnice ni doletela podobna usoda, saj so večino njenih zemljepisnih del leta 1982 in 1983 prodali na londonski dražbi Sotheby's.

Preglednica 3: Knjige o Kitajcih in Daljnem Vzhodu v Volfovem katalogu (Turjaški, Schönlebben 1668).

pisec	leto	naslov in kraj izdaje	stran popisa in razred
Pius II. (Piccolomini, Enea Silvio)	1509	Cosmographia in Asia	–; 298; 255, 334 D
Panciroli, Guido	1593	Notitia utraque dignatum cum Orientis, tum Occidentis	–; 279; –
Casas, Bartolome de Las	1626	Istoria ... Indie Occidentali	–; 84; –
De Leo, Antoni	1629	Bibliotheca Orienti et Occidenti nautici, Madrid, 4 perg.	268, posvetna zgodovina
Leon Pinelo, Antonio de	1629	Epitome de la biblioteca oriental i occidental Madrid	–; 226; –
Tollenarius, J. (ur.)	1640	Imago primi seculi Societatis Jesu. Antwerpen	–; 2: 307; –
Rubi, Anton	1642	Martyrologia in Japonia, Roma	226, cerkvena zgodovina
Bartoli, Daniel + Ramusio	1653	L'Asia dela compagne di gesu, Roma	221, cerkvena zgodovina; 324; –
Bartoli, Daniel	1662	Il historia della compagna di Gesu, Roma	221, cerkvena zgodovina; –; –
Martini, Martini	1654	Bellum Tartaricum in Sina, Monachii	307, posvetna zgodovina; –; –
Martini, Martini + Preyel, Adam	1658 + 1655	Sinicae historiae + Artificiae hominum	–; 243; –
Serlinis, Wilhelm	1655	Historia Artificus Admirendum in Sina et Europa, Francof.	311, posvetna zgodovina
Theuer, Abeud	1656	Der Naturlich und Kunstliche Sachen in Sina und Europa, Francoforti, 4 perg. Belo.	269, posvetna zgodovina
Roiseli, Abrahami	1663	Des Asiatich alila, Norimber.	292, posvetna zgodovina
Schall, Joannis Adam	1665	Historia de missionem ad Chineses patres Soc: Jesu, Viennae, 8 perg. Belo.	302, posvetna zgodovina
Nieuhof, Joannis	1666	Gesantschaff der Ost-Indischer Gesellschaft in den Vereingten Nederlandern an den tartarischen Cham, Amstel, 4 perg. Vol.	278, posvetna zgodovina; –; –
Nieuhof, Joannis	1668	Legatio	–; 277; –
Montanus, Arnold	1670	Ost-Indischen Gesellschaft. Japan	–; 263; –

5 Sklep

Pregled zemljepisnih del med Volfovimi knjigami kaže izjemen okus zbiralca. Pa ne samo to: ob Volfovem omizju se je zbirala najbolj obetajoča kranjska mladež tistih let, med njimi Janez Vajkard Valvasor. Gotovo ni pretirano, če pobudo za Valvasorjevo pisanje Slave najdemo ravno ob pogovorih zavednih Kranjcev, ki jih je deželni glavar Volf usmerjal in spodbujal v svoji ljubljanski palači. Prav zemljepisno raziskovanje Vojvodine Kranjske je bilo bistven del domovinske zavesti, ki jo je Volf privzgojil svojim mladim prijateljem. Valvasor je za svoje delo uporabljal Volfovo knjižnico, podobno pa je pozneje počel geograf Peter Pavel pl. Radics kot zadnji ljubljanski knjižničar Turjačanov.

Seveda je po Volfovi smrti tudi Valvasor zbral številna geografska dela v lastni knjižnici, ki jih bomo še podrobneje raziskali. Tako bomo Slovenci dobili vpogled v poznavanje zemljepisa med premožnimi Kranjci v dobi baroka. Iz visoke ravni branja geografskih knjig na Kranjskem so izšli Valvasorjevi poznavalski geografski in kartografski prijemi, ki so mu prinesli občudovanje Kraljeve družbe v Londonu.

6 Biografski podatki v članku omenjenih geografov, kartografov in drugih oseb

Biografski podatki:

- Johann Leo (Hassan Ibn Muhammad al-Wazzan): 1507 (Granada) do ?,
- Johann Heinrich Alsted (Herborn): 1588 (Ballersbach pri Herbornu) do 1638 (Weissenburg na Sedmograškem (Alba Julia v Transilvaniji)),
- Peter Apian: 1495 (Leising) do 1552,
- Vajkard Ferdinand Barbo grof Wachsenstein: ? do 1710,
- Daniello Bartoli (Daniel Bartolis): 1608 (Ferrara) oziroma 1623 (Rim) do 1685 (Rim),
- Johann Laurentius Bausch: 1605 do 1665,
- Jan Blaeu (Joan): 1596 do 1673,
- William Blaeu (Willem Jansz): 1571 do 1638,
- Jean-Bernard Bossu: 1720 do 1792,
- Giovanni Botero: 1544/49 (Bene v Piemontu) do 1617 (Torino),
- Georg Braun: 1540/41 do 1622,
- Giovanni Cabot (Kaboto, Caboto): 1450/45 do okoli 1499,
- Sebastian Cabot (Kaboto, Caboto): okoli 1475 do 1557,
- Andreas Cellarius: 1596 (Neuhausen) do 1665 (Hoom),
- Georges Fournier: 1595 do 1652,
- škof Joseph Hall: 1574 do 1656,
- Laurens van der Hem: 1621 do 1678,
- Jodocus Hondius starejši: 1563 (Ghent) do 1612 (Amsterdam),
- Franz Hogenberg: ? do okoli 1590,
- Janez Karl Filip Kobencel: 1712 (Ljubljana) do 1770 (Bruselj),
- knez Ludwig I. von Anhalt-Köthen: 1579 (Dessau) do 1650 (Dessau),
- Martin Martini (Wei K'ouang-Kouo, Tsi-T'ai): 1614 (Trente (Trident)) do 1661 (Hangchow),
- Mela Pomponius: ? (Tingentera/Cingentera v zalivu Algeciras) do ?, deloval leta 43,
- Geraldus Mercator: 1512 (Rupelmonde) do 1594 (Duisburg),
- Ernest Engelbert Merherič, imenovan Fabjanič: ? do 1710,
- Sebastian Münster: 1488 ali 1489 (Nieder Ingelhem) do 1552 (Basel),
- Joannis Nieuwhof: 1618 do 1672,
- Abraham Ortelius: 1527 do 1598,
- Guido Panciroli: 1524 do 1599,

- Aenea Silvio Piccolomini (Enea): 1405 (Siena), papež Pij II. 1458 do 1464 (Rim),
- Peter Pavel pl. Radics: 1836 (Postojna) do 1912 (Dunaj),
- Giovanni Battista Ramusio: 1485 (Treviso) do 1557 (Padova),
- Ignatius von Rheinfelden (Eggs): 1618 (Rheinfelden) do 1702 (Freiburg/Br.),
- princ Evgen Savojski: 1663 Pariz do 1736,
- Maksimilijan Anton Ignac baron Taufferer: 1698 (Višnja Gora) do 1758,
- Jurij Andrej Triller grof Trilek (Trillegkh): 1663 do 1700,
- Grof Volf Engelbert Turjaški (Wolfgang Auersperg): 1610 (Žužemberk) do 1673,
- Martin Zeiller: 1589 do 1661.

7 Viri in literatura

Andritsch, J. 1980: Die Matrikel der Universität Graz. Gradec.

Anhalt-Köthen, L., Merian, M. 1646: Die Fruchtbringende Gesellschaft Hamen, Vorhaben, Gemähld und Wörter. Frankfurt.

Apian, P. 1524: *Cosmographicum liber Petri Apiani Mathematica studiose collectue*. Basel. Prevod 1575: La cosmographia de Pedro Apiano, corregida y aadida por Gemma Frisio, medico y mathematico. La manera de destrucir y situar los Lugares, conel vao del anillo astronomico, del mismo auctor Gemma Frisio. El sitio y description de las Indias y mu(n)do nuevo, sacada dela historia de Francisco Lopez de Gomara, y dela cosmographia de Ieronimo Giraua Tarragonez. Iuan Bellerio al Aguila de Oro. Antwerpen.

Bartoli, D. 1653: Dell' historia della Compagnia di Gesu. L'Asia ... parte prima. Rim. Ponatis 1662. Rim.

Biagioli, M. 2006. From Print to Patents: Living on Instruments in Early Modern Europe. *History of Science* 44/144/2.

Bircher, M. 1995: The »splendid library« of the Counts of Auersperg in Ljubljana. *The German Book* 1450–1750. London.

Blaeu, J. 1649. *Novum ac magnum theatrum urbium Belgicae foederate*. Amsterdam.

Blaeu, J. 1655. *Novus atlas*. Amsterdam.

Blaeu, J. 1661: *Atlas maior sive Cosmographia Blaviana, qua solum, salum, coelum, accuratissime describuntur*. Amsterdam.

Blaeu, J. 1663: *Theatrum civitatum et admirandum Italiae*. Amsterdam.

Blaeu, J., Blaeu, W. 1641–1642: *Novus Atlas*. Das ist: Weltbeschreibung, 1–3. Amsterdam.

Bossu, J. B. 1778: *Nouveaux voyages dans l'Amérique septentrionale: contenant une collection de lettres écrites sur les lieux par l'auteur à son ami M. Douin ... nouvelle édition*. Amsterdam/Pariz.

Botero, G. 1585: *Le relationi universali di Giovanni Botero Benese, divise in tre parti*. Rim. Ponatis 1622.

Braun, G., Hogenberg, F. 1590: *Urbium praecipuarum mundi theatrum quantum*. Köln.

Braun, G., Hoheberg, F. 1582–1600: *Beschreibung und Contrafactur der vornembster Stät der Welt*, 1–5. Köln.

Braun, G., Hoheberg, F. 1612–1618: *Civitates Orbis Terrarum*, 1–3. Köln.

Brulius, J. 1651: *Historiae Peruanae ordinis eremitarum S. P. Augustini libri octodecim*. Louvain ali Antwerpen.

Cormack, L. B. 2006: *The Commerce of Utility: Teaching Mathematical Geography In Early Modern England*. *Science & Education* 15.

Dudley, R. 1646–1648: *Arcano del mare*, 1–3. Firenze.

Duhr, B. 1907–1913: *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, I–IV. Freiburg im Breisgau. Ponatis 1921–1928.

Dular, A. 2002: *Valvasorjeva knjižica*. *Theatrum vitae et mortis humanae*. Ljubljana.

Fournier, G. 1668: *Geographica orbis notitia per litora maris et ripas fluviorum*. Tomus II. Francoforti.

- Hill, J. A., Heffelfinger, E. B. (ur.) 1983: Scientific, Medical & Natural History Books; From the Libraries of Prince Fürstenberg, Wolfgang Engelbert Graf von Auersperg, and the Duke of Devonshire. New York.
- Irwin (Yrwin), E. 1792: Voyage à la Mer Rouge, sur les côtes de l'Arabie, en Egypte, et dans les déserts de la Thébaïde; suivi d'un autre, de Venise à Bassorah, par Latiqué, Alep, les déserts, etc. Dans les annés 1780 et 1781, par Yrwin ... trad. Sur la troisième édition anglaise, par Parraud ... avec deux cartes géographiques. Pariz.
- Kokole, M. 2004: Academia Philcarmonicorum Labacensum v evropskem okviru. Academia Philcarmonicorum Labacensum 1701–2001. Ljubljana.
- Linda, L., Akity, P., Laet, J. 1658: Orbis lumen et Atlantis juga tecta resecta. Das ist: Neue aussführliche entdeck- und beschreibung der gantzen welt, aller darinn enthaltener keyserthumb, königreichen ... Länder und republicquen, & c. deren inwohner sitten, religion ... & c. Ingleichem der päbste, käyser, könige und fürsten succession und ordnung, & c. Und endliche dess Röm. Reichs freyer ritterschafft, und des löblichen Hansee-bunds, & c. Auss unverwerfflichen gründen und zeugnüssen verschiedener glaubhaffter authorum mit höchstem fleiss zusammen getragen. Frankfurt.
- Lukács, L. 1988: Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu (1555–1773), II–III. Rim.
- Magić, V. 1993: Valvasorova knjižnica: današnje stanje. Vjesnik bibliotekara Hrvatske 36. Zagreb.
- Martini, M. 1658: Sinicae historiae decas prima. München.
- Mayr, J. B. 1678: Catalogus Librorum qui Nundinis Labacensibus Autumnalibus in Officina Libraria Joannis Baptistae Mayr. Ljubljana.
- Meisner, D. 1638–1642: Sciographia cosmica. Das ist: neues emblematisches Büchlein, darinen in acht Centuriis die Vornembsten Stätt, Vestung Schlösser &c. der gantzen Welt gleichsamb adumbirt. Nürnberg.
- Meisner, D. 1624–1625: Thesaurus Philo-Politicus. Das ist: Politisches Schatzkästlein. Frankfurt.
- Mela, P., Vossius, I. 1658: Isaaci Vossii Observationes ad Pomponium Melam de sito orbis. Vlacq, Hagae.
- Mercator, G. 1585–1595: Atlas sive cosmographicae meditationes. Duisburg.
- Mercator, G. 1589: Italia, Slavonia et Graecia tabula geographica. Duisburg.
- Mercator, G. 1589: Fons Germania tabula geographica. Duisburg.
- Mercator, G. 1619: Atlas sive cosmographicae meditationes. Amsterdam.
- Mercator, G., Hondius, J. 1631: Atlas Minor. Das ist: Eine kurtze, jedoch grundliche Beschreibung der gantzen Welt. Amsterdam.
- Miklavčič, M. 1960–1971: Franc Karel Schwizen. Slovenski bibliografski leksikon 3. Ljubljana.
- Montanus, A. 1670: Denckwürdige Gesandtschafften der Ost-Indischen Gesellschaft ... an unterschiedliche Keyser von Japan. Amsterdam.
- Morisotus, C. B. 1643: Orbis maritimi sive rerum in mari et littoribus gestarum generalis historia, in qua inventiones navium, earundem partes, armamenta, instructiones classium, navigationes, proelia maritima, arma stratagemata, trophaea, triumphus, naumachiae, urbes et coloniae maritimae, periplus orbis antiqui et novi, magistratus, praefecturae et officia classica apud omnes gentes, leges navales lustrationes classium, causae et genera ... Dijon.
- Müller, U. 2004: Die Bausch-Bibliothek in Schweinfurt – Katalog. Stuttgart.
- Münster, S. 1533: Horologiographia post priorem aeditionem per sebast. Musterum recognita, & plurimum aucta atq & locupletata, adiectis multis novis descriptionibus & figuris, in plano, concavo, convexo, erecta superficie & c. Henric Petri, Basileae. Prevod 1538: Fürmalung und künstlich Beschreibung der Horologien/nemlich wieman der Sonnen vien mit mancherei welis und Form und auf allerley Gattung entwerfen sol lan alle mauren auf dinter unnd auffgehebe Eben auff rotund schlecht auss Graben und andereman ... instrument gemacht aller Kunst. Basel.
- Münster, S. 1537: Cosmographia. Ponatisi 1578. Cosmographia oder beschreibung aller Lender ... Basilea: Henricipetrina; 1588. Cosmographia oder beschreibung aller Lender ... Basel.

- Needham, J., Wang L. 1959: *Science and Civilization in China*. Vol. 3: Mathematics, Astronomy, Geography, Cartography, Geology, Seismology and Mineralogy. Cambridge.
- Netten, D. 2006: *Herstelde Astronomie de laatste vroege editie van Copernicus's De Revolutionibus* (Amsterdam 1617) en de rol van Mulerius en Blaeu. *Gewina* 29.
- Nieuhof, J. 1666: *Gesantschaff der Ost-Indischer Gesellschaft in den Vereingten Nederlandern an den tartarischen Cham, und nunmehr auch sinischen Keiser, verrichtet durch die Herren Peter de Gojern und Jacob Keisern. Darinnen begriffen ... eine wahrhafte Beschreibung der fürnehmsten Städte, Flekken, Dörfer und Götzenheuser der Siner ...* Amsterdam.
- Nieuhof, J. 1668: *Legatio Batavica ad magnum Tartariae Chamium, Sungteium, modernum Sinae imperatorem*. Amsterdam.
- Oldenburg, H. 1966–1986: *The Correspondence of Henry Oldenburg*. Zvezki III–XIII. Madison/London.
- Pij II. (Piccolomini, E. S.) 1509: *Cosmographia in Asiae & Europae eleganti descriptione*. Pariz.
- Pij II. (Piccolomini, E. S.) 1481: *Epistolae familiares*. Nürnberg.
- Leon Pinelo, A. 1629: *Epitome de la biblioteca Oriental i Occidental, Nautica i Geografica*. Al Exce-lentis. Señor D. Ramiro Nuñez Perez Felipe de Guzman, Señor de la Casa de Guzman, duque de Medina de las Torres, Marques de Toral i Monasterio, Conde da Parmacoello i Valdorce, Comen-dador da Valdepeñas, Gran Canciller de las Indias, Tesorero General de la corona de Aragon, i Consejo da Italia, Capitan de los cien Hijosdalgo de la guarda de la Real persona i Sumiller de Corps. Por el Licenciado Antonio de Leon relator del Supremo i Real Consejo de las Indias. Madrid.
- Ramusio, G. B. 1583: *Secondo Volume della navigatione et viaggi*. Benetke.
- Reisp, B. 1989: O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani. *Zgodovinski Časo-pis* 43. Ljubljana.
- von Rheinfelden (Eggs), I. 1667: *Neue Jerosolymitaniche Pilger-Fahrt: Oder Kurtze Beschreibung Deß gelobten Heiligen Lands*. Von P. F. Ignatium von Rheinfelden ... durchwandelt und beschrieben. Mit unterschiedkichen Kupfferstücken und Holzschnitten geziert und wieder in Druck gegeben; Sampt angehencktem Summarischen Bericht von deß Christlichen Glaubens in und ausser Euro-pa, wie auch in Asia, Africa, etc. Würzburg.
- Smole, M. 1982: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana.
- Sotheby's, Bloomfield Place, New Bond Street, London W1A 2AA. 1982: *The Catalogue (A Collection) of Valuable Printed Books and Atlases of the Fifteenth to the Seventeenth Century Formed in the Seventeenth Century by a Continental Nobleman and Now the Property of Senhor German Mailhos and Senhora Johanna Auersperg de Mailhos from Uruguay*. Days of Sale Monday, 14th June, 1982 Lots 1–223. Tuesday, 15th June, 1982 Lots 223–440 at eleven o'clock precisely each day. London.
- Sotheby's, London, 1983: *Second Day's Sale: 27th May, 1983 at 10:30 AM precisely, Continental and Early Printed Books and Bindings, The property of Señor German Mailhos and Señora Johanna Auersperg de Mailhos, of Montevideo, Uruguay. The Catalogue of Valuable Printed Books and Atlases*. London.
- Steska, V. 1905: P. Gabriel Gruber. Ljubljana.
- Stoeger, J. 1855: *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu ab ejus origine ad nostra usque tem-pora*. Dunaj.
- Strabo, Buonacioulli, A. 1562: *La prima (-seconda) parte della Geografia do Strabone, di greco*. Benetke.
- Štuhec, M. 1995: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*. Ljubljana.
- Tollenarius, J., Henschenius, G., Bollandus, J. (ur.) 1640: *Imago primi saeculi Societatis Jesu a Provin-cia Flandro-Belgica ejusdem Societatis representata*. Antwerpen.
- Turjaški, V. E., Schönlebben, J. L. 1668: *Katalog knjižnice*. Dopolnjeni prepis iz leta 1762. Minoriten-platz 1, Haus-, Hof- und Staats-archiv, Dep. Fürstlich Auerspergisches Archiv, VII Laibach, A 14/4 conv. 1 Laibach-Fürstenhof 1729–1895. Dunaj.
- Varen, B. 1650: *Bernhardi Vareni med. d. Geographia generalis, in qua affectiones generales telluris expli-cantur, summa cura quam plurimis in locis emendata, & XXXIII schematibus novis, 5re incisis*,

- una cum tabb. aliquot quae desiderabantur aucta & illustrata. Amstelodami (T). Newtonova izdaja. 1672: *Geographia generalis ... Ab Isaaco Newton Math. Prof. Luciano*. Cambridge.
- Wurzbach, C. 1868: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Dunaj.
- Žargi, M. 2002: *Auerspergov knežji dvorec v Ljubljani*. *Theatrum Vitae et Mortis Humanae*. Ljubljana.
- Žmuc, I. 2003: *Zapuščina grofa Janeza Andreja Auersperga*. *Kronika* 51. Ljubljana.

8 Summary: Geography in Auersperg's »prince« library

(translated by the author)

The geographical part of the baroque »prince« library in Ljubljana was examined. The manuscript catalogue of Auersperg's Ljubljana Prince Library was used for the first time to describe Volf's acquisitions connected with geography. The first Volf Engelbert Auersperg's librarian did not consider geographical books as the one of their eighteen classes. Therefore most of geographical books were catalogued among the Profane History Class. We claimed that Volf collected the most important geographical books with Mercator and Münster's works included. Volf collected recent authors in well illustrated books. We put in the limelight the first library owner Volf Engelbert and tried to connect some geographical acquisitions with his youth grand tour. Volf's geographical books and similar books of other Carniolan collectors were compared to show Volf's erudition.

The late destiny of the Auersperg Prince's Library was described. In this very moment just some part of the former Ljubljana library could be traced in different foreign libraries, especially in USA. One of the best baroque libraries was therefore divided into pieces never to be united again. But the historical documents are still telling the story about the great Carniolan spirit of past centuries and the geography books at the old Ljubljana. Volf's books were the nucleus which attracted his younger contemporaries around his table. Volf himself just collected books and did not bother to publish his own works. But his young protégée Valvasor later achieved fame as the best cartographer of his part of the world. Valvasor was one of the early users of Volf's library and his father was Volf's collaborator. We claim that Valvasor's success could be interpreted as the success of Volf's politics stimulating awareness and pride of the young Carniolan nobles. Volf's broad influence on his younger contemporaries including Valvasor, Schönleben, and baron Erberg was put at the limelight.